

archívum

Látványterv a Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet épületeihez
NARMER Építészeti Stúdió

KOVÁCS ZOLTÁN

MŰLT ÉS JÖVŐ

KÖZÉP-EURÓPAI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET

a múzeum már
alapításától
gyűjtött adatokat
és információkat
nem csupán a saját
gyűjteményében
lévő, hanem
különböző
magán- és egyházi
tulajdonban őrzött
művekről is

A Szépművészeti Múzeum 1896-os alapító okiratában egyik alapfeladatuként határozta meg a gyűjtőköréhez tartozó kulturális javak, azaz magyar és európai műtárgyak, valamint az ezekre vonatkozó tárgyi, képi, írásos, hang- és egyéb forrásanyag felkutatását, gyűjtését, szakszerű nyilvántartását, tudományos feldolgozását és rendszerezését, valamint külső kutatók szakmai támogatását és kutatószolgálat működtetését. Ennek megfelelően a múzeum már alapításától gyűjtött adatokat és információkat nem csupán a saját gyűjteményében lévő, hanem különböző magán- és egyházi tulajdonban őrzött művekről is. A múzeum munkatársai mindig is jó kapcsolatokat ápoltak magángyűjtőkkel és a műkereskedelem szereplőivel, szakértőként rendszeresen közreműködtek az árverések anyagainak meghatározásánál, sőt a jelentősebb magánkollekciók szakmai feldolgozásában, kutatásában és publikálásában, kiállítások szervezésében is részt vállaltak. Példaként említhetnénk Pulszky Károly, Térey Gábor, Meller Simon, Petrovics Elek, Hoffman Edith, Pigler Andor, Garas Klára vagy Mojzer Miklós nevét, akik élénk és gyümölcsöző kapcsolatokat ápoltak a műgyűjtés és a műkereskedelem jeles képviselőivel is.

a hazai
képzőművészetre
és művészekre
vonatkozó
dokumentumok
szisztematikus
gyűjtését tűzte ki
célul

A múzeum már 1920-ban létrehozta a *Magyar Művészeti Archivumot*, amely a hazai képzőművészetre és művészekre vonatkozó dokumentumok szisztematikus gyűjtését tűzte ki célul. 1945-ben az archívum már megközelítőleg négyezer-ötszáz leltári tételt számlált.

A második világháború után, az 1950-es évektől kialakuló új műtárgyvédelmi rendszerben a múzeum szakmai és hatósági feladatokat is ellátott. A különösen fontos, kiemelt jelentőségű műtárgyak nyilvántartására külön osztályt állított fel. Az 1958-ban létrejött nyilvántartási osztály mindenkorai munkatársai évtizedeken át figyelemmel kísérték

Újabb jelentős érvágás volt az a tény, hogy az országos múzeumok egymás után zárták be az alapításuk óta gyakorlatilag folyamatos műtárgybírálati szolgáltatásukat.

a műkereskedelemben felbukkanó műtárgyakat, és a gyűjteményi osztályok bevonásával rendszeresen részt vettek az azokban az évtizedekben monopolhelyzetben lévő Bizományi Áruház Vállalat (BÁV) aukciós anyagainak meghatározásában, illetve az arra érdemesnek tartott művek védetté nyilvánításában. Ilyen módon a kötelező hatósági nyilvántartás mellett az évek folyamán jelentős tudományos archívum jött létre.

sajnos a kezdeti években a lehetőségekhez mérten csupán a különösen fontosnak tartott művekről készült fotó

¶ A Szépművészeti Múzeum műtárgybírálati szolgáltatása révén ugyancsak nagyszámú műtárgy került a múzeum látókörébe, amelyet a nyilvántartási osztály szisztematikusan dokumentált. Sajnos a kezdeti években a lehetőségekhez mérten csupán a különösen fontosnak tartott művekről készült fotó, a digitális technika megjelenésével azonban az 1990-es évek végétől ugrásszerűen megnőtt a képanyaggal dokumentált műtárgyak száma.

a korábban egységes archívum kettévált

¶ A Magyar Nemzeti Galéria 1957-es alapításával a korábban egységes archívum kettévált, az anyaggyűjtés azonban ezt követően is folytatódott – immár két külön intézményben. A Szépművészeti Múzeum a történeti Magyarország határain belül valaha felbukkant és ismertté vált európai művészeti emlékeket igyekezett dokumentálni, míg a Magyar Nemzeti Galéria a hazai művészekre és műtárgyakra vonatkozó adatok és források gyűjtésével foglalkozott. Miközben mindkét múzeum továbbra is ellátta a védettség intézményével kapcsolatos hatósági feladatait, a műtárgykivitel engedélyezésével szintén jelentős mennyiségű műalkotást dokumentáltak.

¶ A Magyar Nemzeti Galériában az archívum építése új lendületet vett Sinkó Katalin munkája révén, aki az 1980-as években egyetlen főosztályba szervezte a dokumentációval foglalkozó különböző egységeket, és innentől minden, akár a műtárgybírálat, akár a védettség vagy a kivitel során a múzeum látókörébe kerülő műtárgyat egységes szempontok alapján

dokumentáltak. Ezzel párhuzamosan fejlődött az adattár gyűjteménye is, amely művészhatyátékok vásárlásával, ajánlékozások révén vagy művészettörténész kutatók szakmai hatyátékával folyamatosan gyarapodott.

*az árveréseken
felbukkant művek
a katalógusok
révén tovább
gyarapították
a dokumentációs
gyűjteményeket*

¶ A rendszerváltás utáni években megélenkülő hazai műkereskedelem révén egyre több mőtárgy került elő. 1989-et követően mindkét múzeum szakemberei rendszeresen részt vettek az egyre szaporodó aukciós házak anyagának ellenőrzésében és meghatározásában, az árveréseken felbukkant művek a katalógusok révén tovább gyarapították a dokumentációs gyűjteményeket.

*a védettséggel
és olykor
a mőtárgykiviteli
eljárással
kapcsolatos
szakértői munkát
továbbra is
a gyűjtőkör szerint
illetékes országos
múzeumok végzik
ma is*

¶ Az 1990-es évek második felétől a múzeumok az új törvényi szabályozásnak megfelelően fokozatosan átadták hatósági feladataikat a kulturális örökségvédelemmel megbízott, újonnan létrehozott hivatalnak, valamint utódintézményeinek. A kezdetben Kulturális Örökségvédelmi Intézet (KÖI) nevet viselő hatóság később Kulturális Örökségvédelmi Hivatalként (KÖH) működött, majd Forster Központra változtatta nevét, jelenleg pedig a Miniszterelnökség Mőtárgyfelügyeleti Főosztályaként látja el feladatait. Ez a hatóság elsőként a védettséggel összefüggő feladatokat vette át az országos múzeumoktól, majd néhány évvel később a mőtárgykivittel kapcsolatos ügyintézés is a hatáskörébe került. Ugyanakkor a védettséggel és olykor a mőtárgykiviteli eljárással kapcsolatos szakértői munkát továbbra is a gyűjtőkör szerint illetékes országos múzeumok végzik ma is. Ez a változás a múzeumi archívumok korábbi folyamatos adatgyűjtésében is jelentős visszatesést hozott, mivel a kezdeti években jól működő kétirányú információcsere egyre inkább elsorvadt, és – a múzeumok felől nézve – a hatósági munkát kiszolgáló, egyoldalú adatszolgáltatássá alakult.

¶ Újabb jelentős érvágás volt az a tény, hogy az országos múzeumok egymás után zárták be az alapításuk óta gyakorlatilag folyamatos mőtárgybírálati szolgáltatásukat. A Magyar Nemzeti Galéria 2000-ben, a Szépművészeti Múzeum pedig 2008-ban szüntette meg ezt a tevékenységét. A múzeumok dokumentációs egységei igyekeztek ugyan lépést tartani az egyre kiterjedtebb hazai műkereskedelemmel, ugyanakkor

Látványtervek a Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet épületbelsőihez
NARMER Építészeti Stúdió

az ott felbukkanó, hatalmas mennyiségű műtárgy figyelemmel kísérése és dokumentálása egyre nagyobb kihívások elé állította az archívumok munkatársait.

¶ A műtárgybírálat megszűnése a Magyar Nemzeti Galériában szervezeti változásokat is hozott magával. A korábban egyetlen főosztályban egyesített dokumentációs egységek különálló, közvetlenül a főigazgató-helyettes alá rendelt osztályokra váltak szét. Ilyen módon a korábbi bírálati osztály megszűnésével az adattár vette át annak teljes dokumentációját, később a kiviteli osztály megszűnését követően ugyanez történt. Különvált a fotótár, és a védett műtárgyakat nyilvántartó egység örökségvédelmi dokumentumtár néven szintén önálló osztályt alkotott.

¶ A Szépművészeti Múzeum nyilvántartási osztálya az 1990-es évek végén felvette a kulturális örökség kutató és dokumentációs osztály nevet, amely a műtárgybírálattal és kiviteli engedéllyel kapcsolatos feladatok részleges megszűnésével dokumentációs osztályra módosult. Miközben az osztály továbbra is folytatta a magántulajdonban lévő, valamint a műkereskedelemben felbukkanó európai művészeti emlékek dokumentálását, megkezdte a kezelésében lévő archívum digitalizálását és egy kutatói igényeket kiszolgáló adatbázis építését.

¶ A Szépművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria összeolvadásával 2013 után megnyílt a lehetősége annak, hogy a két múzeum különféle dokumentációs egységei újra egységes irányítás alá kerüljenek. Az egyesülést követő szervezeti változásokkal kezdetben mindkét múzeumban létrejöttek az adattári és könyvtári főosztályok, majd 2014-től egy újabb átszervezéssel az egységes adattári és dokumentációs főosztály, amely immár magába foglalta a Magyar Nemzeti Galéria adattárát, fotótárát, örökségvédelmi dokumentumtárát, valamint a Szépművészeti Múzeum dokumentációs osztályát, örökségvédelmi dokumentumtárát és a hozzá kapcsolódó fotótárát. Egy évvel később a főosztály az Artpool Művészetkutató Központ dokumentációs gyűjteményével egészült ki, majd még ugyanebben az évben az egykori Képzőművészeti Lektorátus teljes, majdcsak ötszáz folyóméternyi iratanyaga is az adattári gyűjtemény részévé vált.

megkezdte a kezelésében lévő archívum digitalizálását és egy kutatói igényeket kiszolgáló adatbázis építését

a főosztály az Artpool Művészetkutató Központ dokumentációs gyűjteményével egészült ki

¶ Mindezen szervezeti átalakításokkal párhuzamosan feltérképeztük a magántulajdonban lévő jelentős művészeti dokumentumgyűjteményeket, hagyatékokat, és tárgyalásokat kezdtünk ezek megvásárlására. Ennek a munkának az eredményeként, többek között a Magyar Nemzeti Bank közreműködésével került a főosztály gyűjteményébe a 20. századi baloldali mozgalmak, valamint az Európai Iskola történetére vonatkozó tekintélyes forrás- és dokumentumgyűjtemény, az Artpool gyűjteményének egy része, valamint a Moholy-Nagy László életére és művészetére vonatkozó kutatási anyag a művész unokaöccsének tulajdonából. Jelenleg is tárgyalások folynak több kiemelkedő magyar művész hagyatékának, levelezésének megvásárlásáról.

¶ Az elmúlt években különös figyelmet fordítottunk a fotótár gyűjteményének fejlesztésére is, amely vásárlások és részben adományok révén fontos, sok esetben hiánypótló dokumentációs anyagokkal gazdagodott. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményi osztályain tárolt különböző fotónegatívok átadása – azok digitalizálását követően – a fotótárnak. Mára az adattári főosztály kezelésében lévő forrás- és dokumentációs gyűjtemény több mint kétezer-hatszáz folyómétert számlál, a fotótár pedig több mint kétszázezer hagyományos és majd háromszázezer digitális fotódokumentumot őriz.

¶ A Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet (KEMKI) alapítását éppen az a gondolat indította el, hogy nagyon is időszerű volna egy olyan korszerű művészettörténeti dokumentációs központ kialakítása, ahol mindezek, a múzeumok által összegyűjtött archív források és dokumentumok együtt, egy helyen hozzáférhetővé és kutathatóvá válhatnak. Egyúttal, hogy az alapító okiratban vállalt közérdekű célokat minél magasabb színvonalon és a 21. század kihívásainak megfelelően teljesíthessük, a KEMKI a Liget Budapest projekt keretében, az Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központnak az egykori Szabolcs utcai klinikák területének középső traktusában megépülő komplexuma mellett, egy teljes rekonstrukción átmenő régi épületben nyer majd elhelyezést. A megújuló épületbe az adattári és dokumentációs főosztály

nagyon is időszerű volna egy olyan korszerű művészettörténeti dokumentációs központ kialakítása, ahol mindezek, a múzeumok által összegyűjtött archív források és dokumentumok együtt, egy helyen hozzáférhetővé és kutathatóvá válhatnak

*ez hozzávetőlegesen
harmincmillió
oldalnyi
dokumentum*

gyűjteményei, azaz az MNG adattára, fotótára, örökségvédelmi dokumentumtára, a Képzőművészeti Lektorátus iratanyaga, valamint az irrattár öt évnél régebbi dokumentumai, továbbá a Szépművészeti Múzeum dokumentációs osztályának gyűjteményei, örökségvédelmi dokumentumtára, fotótára, irrattára, az Artpool és a jelenlegi restitúciós iroda dokumentumállománya költözik majd. Az intézet teljes forrás- és dokumentumgyűjteménye ilyen módon csaknem három-ezer-háromszáz folyómétert tesz ki, amely nemzetközi viszonylatban is tekintélyes. Ez hozzávetőlegesen harmincmillió oldalnyi dokumentum. Csupán összehasonlításként említendő: az 1932-ben alapított holland művészettörténeti kutatóintézet, a Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, amely Európa egyik legrégebbi és legjobban működő művészettörténeti dokumentációs központja, a hatmillió fotó mellett kétezer folyóméternyi archív anyagot kezel.

- ¶ A KEMKI alappilléret tehát az archívum alkotja majd, amelynek gyűjteménye az említett dokumentációs egységek anyagainak egyesítésével jön létre. Fontosabb szervezeti egységei a Magyar Művészeti Archívum, az Európai Művészeti Archívum, az Artpool Művészetkutató Központ és az egységes fotóarchívum lesznek.
- ¶ Ezen túlmenően tervezzük egy provenienciakutatással foglalkozó csoport létrehozását, amelynek feladata a gyűjtéstörténeti kutatások mellett a hazai műtárgyállomány előéletének szisztematikus kutatása és feltárása lesz.
- ¶ A 21. századi igényeknek megfelelően az intézet egyik kiemelt alapfeladata lesz a kezelésében lévő dokumentumállomány folyamatos digitalizálása, továbbá egy többnyelvű, online kutatható, korszerű adatbázis, valamint a kulturális, művészeti tudástár kialakítása. Az adatbázis építésén és fejlesztésén önálló, művészettörténészekből és bölcsészekből álló munkacsoport dolgozik majd. A munka előkészítése az adattári és dokumentációs főosztályon már évekkal ezelőtt elkezdődött. A kulturális közfoglalkoztatási program keretében az elmúlt években a főosztályon tíz-tizenkét, felsőfokú végzettségű, részben művészettörténész munkatárs dolgozott és dolgozik jelen pillanatban is, segítségükkel a főosztályon az elmúlt

*az adatbázis
építésén és
fejlesztésén önálló,
művészettörténészekből és
bölcsészekből álló
munkacsoport
dolgozik majd*

években több mint háromezer tételt sikerült digitalizálni. A digitalizált állomány feldolgozása és online kutathatóvá tétele részben már ma is folyik, a munka dandárja azonban az intézetre vár.

korszerűen felszerelt kutatószolgálat működik majd, amely egyszerre akár húsz-huszonöt külső kutatót is képes fogadni és kiszolgálni

¶ A KEMKI tervezett épületében korszerűen felszerelt kutatószolgálat működik majd, amely egyszerre akár húsz-huszonöt külső kutatót is képes fogadni és kiszolgálni a hét négy napján. Mindez jelentős előrelépés a jelenlegi körülményekhez képest, amelyek a hét két napján legfeljebb két-három kutató egyidejű fogadását teszik lehetővé.

A főosztály 2017-ben elindított egy forráskiadványsorozat, amelynek első állomása a januárban megjelent, Ország Lili levelezését feldolgozó kötet

¶ A majdani archívum kutatási projektjei mindenekelőtt saját dokumentumgyűjteményein alapulnak, és részben már meg is kezdődtek. A főosztály 2017-ben elindított egy forráskiadvány-sorozatot, amelynek első állomása a januárban megjelent, Ország Lili levelezését feldolgozó kötet; ennek digitális, online elérhető változata is készült. A tervek szerint ezt a munkát a közeljövőben egy online oeuvre-katalógussal egészítjük ki. Előkészületben van a Rippl-Rónai József leveleit tartalmazó, kétkötetes mű, ugyancsak digitális változattal kiegészülve, továbbá a Barabás Miklós életére és művészetére vonatkozó forráskötet összeállítása. Elindult a Tornyai János-forráskötet előkészítése, valamint az Elek Artúr hagyatékát feldolgozó tudományos projekt. A MTA Művészettörténeti Kutatóintézetével együttműködve tervezzük Herman Lipót naplóinak feldolgozását, digitalizálását és online megjelenítését. Mindezek a tudományos kutatásokkal kiegészülő forrásfeldolgozások már a KEMKI első önálló projektjei lesznek.

A MTA Művészettörténeti Kutatóintézetével együttműködve tervezzük Herman Lipót naplóinak feldolgozását

¶ Az intézet saját dokumentumállományán alapuló kutatási és forráskiadási programjai mellett helyet és lehetőséget biztosít majd olyan tudományos, hazai és nemzetközi kutatási programoknak is, amelyekbe a múzeum saját gyűjteményi osztályai, továbbá hazai és külföldi partnerintézmények, múzeumok és kutatóintézetek, valamint egyéni kutatók egyaránt

Az intézet teljes forrás- és dokumentumgyűjteménye ilyen módon csaknem háromezer-háromszáz folyómétert tesz ki, amely nemzetközi viszonylatban is tekintélyes.

lehetőséget teremt
a kölcsönös
információcserére,
és megfelelő
előkészítés után
önálló kutatási
és az azokon
alapuló kiállítási
programokat
szervez

bekapcsolódhatnak. A KEMKI hosszú távú terve, hogy a közép-európai régióban idővel olyan szervezeti szerepet töltsön be, amely kapcsán együttműködik a térség országainak művészeti- és kultúrtörténeti kutatásokkal foglalkozó intézményeivel, lehetőséget teremt a kölcsönös információcserére, és megfelelő előkészítés után önálló kutatási és az azokon alapuló kiállítási programokat szervez. Ez a gondolat magyarázza a névválasztást is.

¶ E nagyobb szabású, akár hazai vagy nemzetközi kutatási programok megtervezése természetesen a múzeum gyűjteményi osztályainak közreműködésével, az ott folyó egyéb kutatási és kiállítási programokkal összhangban történik majd. A KEMKI kutatási projekt központjának feladata lesz az előzetes szakmai egyeztetés és ezt követően a kutatási és kiállítási programok hosszú távú megtervezése és lebonyolítása, a projectteamek összeállítása, a munkafolyamatok megszervezése és támogatása.

az egyetemekkel
összehangoltan
részt kíván vállalni
a művészeti-
történetészek
képzésében is

¶ Az intézet a kutatási programok mellett, az egyetemekkel összehangoltan részt kíván vállalni a művészettörténetészek képzésében is. A KEMKI az OMRRK restaurálási és archeometriai osztályával együttműködve helyet és lehetőséget tud biztosítani a műtárgyakkal kapcsolatos gyakorlati, technikai és muzeológiai ismeretek elsajátításához, ami az egyetemeken folyó elméleti képzést egészíthetné ki. A KEMKI továbbá hosszú távú gyakorlonki, valamint ösztöndíjrendszer kialakításával hatékonyan tudná segíteni a művészettörténész-muzeológus szakma folyamatos és minőségi utánpótlását is.

¶ Az intézet dokumentációs központként a tervek szerint olyan korszerű szolgáltatásokat tud majd nyújtani, amelyek mind a múzeumi gyűjteményi osztályok, mind a külső kutatók, oktatók és egyetemi hallgatók munkáját segítik, továbbá a műgyűjtők, a műkereskedők és minden művészet iránt érdeklődő igényeit is ki tudják elégíteni.

¶ A működését jövőre, 2019 folyamán megkezdő Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet a modern kor adta lehetőségek kihasználásával a legmesszebbmenőkig igyekszik majd megfelelni a hazai és nemzetközi tudományos közösség szolgálatának.

Bayer-Cieplinski: *Babatündér*
Maros Éva és Róna Viktor
1957, Magyar Állami Operaház
Tóth László felvétele, PIM-OSZMI